

Katarzyna Błachowska, *Wiele historii jednego państwa. Obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1596 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku*, Warszawa 2010, ss. 410.

Książka Katarzyny Błachowskiej *Wiele historii jednego państwa. Obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1596 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku* zajmuje szczególne miejsce w jej dorobku naukowym, albowiem stanowi rozprawę habilitacyjną. Książka została podzielona na dwie części: pierwsza złożona z pięciu rozdziałów poświęcona jest historiografii Litwy i Wielkiego Księstwa Litewskiego I połowy XIX w., a druga, złożona z czterech rozdziałów, analizuje historiografię II połowy tego stulecia. W sumie rozprawa składa się ze wstępu, dziewięciu obszernych rozdziałów, zakończenia, streszczenia, bibliografii, indeksu osób, nazw etnograficznych i geograficznych. Autorka rozprawy postawiła sobie za cel przedstawienie stanowiska najbardziej reprezentatywnych historyków polskich, rosyjskich, białoruskich, litewskich i ukraińskich z XIX w., którzy najsilniej wpłynęli na kształt pamięci historycznej objaśniając dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 r. Celem pracy jest więc ujęcie historii Litwy i Wielkiego Księstwa Litewskiego przez historyków począwszy od końca XVIII w. do I wojny światowej.

We wstępnej części pracy autorka wyjaśnia cele rozprawy i jej strukturę. I choć konstrukcja pracy nie wzbudza zastrzeżeń, jest przejrzysta i logiczna, to niektóre podtytuły w poszczególnych rozdziałach, w porównaniu z ich treścią, nie są do końca przekonujące. Podstawą źródłową do analizy historiograficznej są prace omawianych historyków, którzy w istotny sposób wpłynęli na późniejszą prezentację obrazu Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Autorka rozprawy wykorzystuje obszerną literaturę pomocniczą o różnej wartości poznawczej i o zróżnicowanej przydatności. Pomimo zamieszczonej ogromnej bibliografii należałoby ją uzupełnić o dość istotne dla tej problematyki następujące opracowania: Kazimierz Chodynicki, *Geneza dynastii Giedymina*, „Kwartalnik Historyczny”, t. XL, z. 4, 1926; Elżbieta Kulicka, *Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego*, „Przegląd Wschodni”, 1980, nr 1; Jerzy Suchocki, *Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza*, „Zapiski Historyczne”, 1983, t. 48, z. 1-2, s. 31-76; Włodzimierz T. Paszuto, *Obrazowanie Litowskiego gosudarstwa*, Moskwa 1959; Margarity E. Byczkowej, *Legenda o pochodzeniu wielkich książąt litewskich. Redakcje moskiewskie z końca XV i XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 1976,

t. XX; Władysław Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 1989, t. III, s. 7-140; Mieczysław Jučas, *Legenda o wschodnim pochodzeniu Litwinów*, „Przegląd Wschodni”, t. IV, z. 2 (14); tenże, *Unia polsko-litewska*, Toruń 2004; Wojciech Peltz, *Suwerenność państwa w praktyce i doktrynie politycznej Rusi Moskiewskiej (XIV-XVI w.)*, Zielona Góra 1994; Albina Siemianczuk, *Rola rymskiej lehiendy u farmirawan- ni dziażdżaúnaj idealohii Wialikaha Kniastwa Litoúskaha*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2002, nr 18, s. 178-185; Aleksander Krawcewicz, *Formowanie się koncepcji genezy Wielkiego Księstwa Litewskiego w polskiej historiografii*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 1999, nr 11, s. 5-17; Oleg Łatyszonek, *Polityczne aspekty przedstawienia dziejów ziem białoruskich w historiografii Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVI w.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2006, nr 25, s. 5-44; tegoż, *Od Rusinów Białych do Białorusinów*, Białystok 2006.

Mankamentem rozprawy jest nieuwzględnienie jako źródła historiograficznego w rozdziale VI *Istorii Russkoj Cerkwi* metropolity Makarego [Michała Pietrowicza Bułhakowa]. Jej najnowsze wydanie z krytycznymi komentarzami współczesnych historyków rosyjskich nie może być pominięte (Por.: Makarij [M. P. Bułhakow], *Istorija Russkoj Cerkwi*, ks. I-V, Moskwa 1994-1996). Z kolei praca Witolda Kamienieckiego *Geneza państwa litewskiego* (Warszawa 1915) powinna być uwzględniona jako źródło w rozdziale VIII.

Rozdział pierwszy części pierwszej poświęcony został początkom naukowej historiografii Litwy i Wielkiego Księstwa Litewskiego, który autorka wiąże ze środowiskiem Uniwersytetu Wileńskiego i z osobą Adama Naruszewicza. Docenić należy ogromny wysiłek K. Błachowskiej w analizie treści *Historii narodu polskiego* Adama Naruszewicza i zaprezentowanej przez niego periodyzacji relacji polsko-ruskich. K. Błachowska podjęła też trud ustalenia źródeł, które Naruszewicz wykorzystał w swej pracy zgodnie ze standardami warsztatu historyka doby Oświecenia. Ustalenia Katarzyny Błachowskiej jednoznacznie wskazują, że fundamenty naukowej historiografii Litwy są związane ze środowiskiem Uniwersytetu Wileńskiego, jego profesorami lub wychowankami (Ignacy Daniłowicz, Joachim Lelewel, Ignacy Onacewicz, Józef Jaroszewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Teodor Narbutt, Michał Baliński, Eustachy i Konstanty Tyszkiewiczowie). Należy zgodzić się z poglądem autorki rozprawy, że okres świetności Uniwersytetu Wileńskiego ukształtował podstawy nowoczesnej historiografii polskiej i litewskiej. Słusznie też K. Błachowska zwraca uwagę na rolę edycji źródeł w przyspieszeniu badań nad dziejami Litwy. Mam jednak jedną uwagę odnośnie fragmentu rozdziału poświęconego wileńskiej tradycji oświatowej. Niesłusznie autorka rozprawy pomija bracką szkołę Ducha św. w Wilnie, która była ważnym ośrodkiem edukacyjnym społeczności prawosławnej.

Z uznaniem należy ocenić wysiłki badawcze K. Błachowskiej przy omawianiu dwóch kolejnych rozdziałów. Zawarta w nich bogata faktografia wnosi wiele elementów poznawczych. Bardzo interesujący jest fragment pracy poświęcony ocenie miejsca Wielkiego Księstwa Litewskiego w historiografii rosyjskiej w latach panowania Katarzyny II i Aleksandra I. K. Błachowska umiejętnie wykazała różnice w poglądach Wasyla Tatiszczewa, Michała Szczerbatowa i Michała Karamzina. Dostrzegając różnice w interpretacji ocen Wielkiego Księstwa Litewskiego w historiografii rosyjskiej tego okresu należy zaznaczyć, że ideą ich przekazu było utożsamianie dziejów Rusi, Litwy od najdawniejszych czasów z dziejami państwa rosyjskiego. Moskwa w tym ujęciu jest spadkobierczynią tradycji historycznej wszystkich ziem ruskich. Na podstawie lektury tego interesującego fragmentu pracy powstaje pytanie o korzenie państwa rosyjskiego i miejsce w nich ziem ruskich Wielkiego Księstwa Litewskiego. K. Błachowska w znakomity sposób wskazuje na argumenty, jakich używał Mikołaj Karamzin w *Historii państwa rosyjskiego*. Chociaż Wielkie Księstwo Moskiewskie łączono z Wielkim Księstwem Kijowskim, jako jego kolebką, to Karamzin dostrzegał tradycyjną odrębność ziem ruskich należących do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Aspekt ten, tak szczegółowo przeanalizowany przez K. Błachowską, posiada podstawowe znaczenie w zrozumieniu istoty postrzegania przez historyków rosyjskich tego okresu Wielkiego Księstwa Litewskiego jako sąsiada Moskwy, który zagarnął znaczną część ziem ruskich.

Równie cenna jest analiza poglądów Mikołaja Ustriałowa, zwolennika koncepcji jedności Rosji zawierającej się w formule „prawosławie, samodzielnym i narodowość”. Ważnym elementem tworzenia tej więzi było ukształtowanie wśród Litwinów, Białorusinów i Ukraińców świadomości ich historycznej wspólnoty z Rosją i Rosyjską Cerkwią Prawosławną. Ustriałow powtórzył w tym miejscu koncepcję Michała Pogodina zawartą na kartach *Historii rosyjskiej*. Świat ruski, według Ustriałowa, do połowy XIII w. stanowił religijną i kulturową całość. Ruś Wschodnia po tej dacie została ostatecznie zjednoczona przez Księstwo Moskiewskie, a następnie Rosję. Ruś Zachodnia została opanowana przez Wielkie Księstwo Litewskie, które w ujęciu historyka rosyjskiego było również państwem ruskim. Od XIV do XVI w. istniały więc dwa państwa ruskie: Wielkie Księstwo Moskiewskie i Wielkie Księstwo Litewskie. Dla Ustriałowa unia polsko-litewska była wielkim zagrożeniem dla społeczności ruskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ukazanie poglądów historyka rosyjskiego wymagało od autorki rozprawy znakomitej wiedzy historycznej i doskonałej umiejętności interpretacji źródeł. K. Błachowska dobrze zrozumiała istotę koncepcję Mikołaja Ustriałowa i rolę jaką ona odegrała w późniejszej historiografii rosyjskiej.

Za szczególnie wartościowy należy uznać rozdział poświęcony *Dziejom narodu litewskiego* Teodora Narbutta. Autorka rozprawy słusznie zauważa,

że kiedy Mikołaj Ustriałow opracowywał oficjalną imperialną interpretację przeszłości Wielkiego Księstwa Litewskiego, Teodor Narbutt stworzył nową koncepcję, w której Litwa była obecna w dziejach Rusi jako jedno z dwóch centrów politycznych, ku któremu ciążyły niektóre ziemie ruskie i przez wiele stuleci rywalizowało z Moskwą. Książę Mendog stworzył państwo litewskie, a ostateczny kształt Wielkiemu Księstwu Litewskiemu nadał Giedymin. Choć w wielu przypadkach autorka rozprawy nie weryfikuje prawdziwości podanych przez Narbutta faktów historycznych, to trzeba zgodzić się z zawartym w rozdziale przesłaniem, że jego dzieło było pierwszą koncepcją niezależnej historii Wielkiego Księstwa Litewskiego. Teodor Narbutt stworzył oryginalną koncepcję historii Litwy od czasów najdawniejszych do końca panowania Zygmunta Augusta. Litwa, położona na pograniczu dwóch kręgów cywilizacji chrześcijańskiej, pozostawała suwerennym podmiotem w kontaktach z Moskwą i Polską. Praca Ustriałowa została wykorzystana przez władze carskie do likwidacji polskich wpływów na Litwie, a dzieło Narbutta budowało litewski wariant tradycji Rzeczypospolitej, z uwzględnieniem wielkiego wpływu wschodniego chrześcijaństwa i kultury ruskiej.

Wielkim wkładem badawczym K. Błachowskiej jest ukazanie słowiańsko-bałkańskiego kręgu cywilizacyjnego i obrazu Wielkiego Księstwa Litewskiego w pracach Joachima Lelewela. I choć to już nie pierwsza próba takiej pełnej interpretacji tekstów Lelewela w nauce polskiej, to w prezentacji tego obrazu historiograficznego posiada ona szczególne znaczenie. Lelewel wskazuje bowiem nie tylko na dwie drogi rozwoju ziem ruskich (model Księstwa Moskiewskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego), ale wskazał też na istotny wpływ chrześcijaństwa łacińskiego na sytuację prawno-ustrojową na Litwie. Obywatelska forma funkcjonowania modelu społeczeństwa dominowała na Litwie (Księstwo Połockie), a Ruś bojarska (Halicko-Włodzimierska) znalazła się w granicach państwa polskiego. Obie części ziem ruskich różniły się prawno-ustrojowo i kulturowo od Rusi Rostowsko-Suzdalskiej (moskiewskiej) z despotyczną władzą monarszą. W czasie, gdy swoją pozycję budowało Wielkie Księstwo Moskiewskie, Wielkie Księstwo Litewskie zbliżyło się z Polską. Owa wspólnota oparta na specyficznym ustroju była charakterystyczna dla panowania dynastii jagiellońskiej. Lelewel postawił tezę o istnieniu słowiańsko-bałtyckiego kręgu cywilizacyjnego łączącego Polskę, Ruś i Litwę oraz o przynależności Moskwy do świata azjatyckiego (mongolskiego).

W piątym rozdziale części pierwszej K. Błachowska wydobywa mało znane w nauce polskiej akcenty rosyjskiej interpretacji historii Litwy w pracach Aleksandra Maciejowskiego. Maciejowski uważał, że ziemie ruskie od XIV w. znalazły się w granicach trzech państw: Moskwy, Polski i Litwy, z czego przynależność tych ziem do dwóch ostatnich oznaczała dla ich mieszkańców znie-

wolenie. Tłumacząc, jakich argumentów użył historyk polski przyjmując taką interpretację, K. Błachowska powinna skonfrontować podane fakty zawarte np. w artykule *Pierwotne dzieje chrześcijańskiego Kościoła u Słowian objęga obrządku* z najnowszymi ustaleniami w historiografii. Obecność obrządku metodiańskiego (słowiańskiego) na ziemiach polskich została potwierdzona w najnowszej literaturze naukowej (por.: *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003). Zgadzam się z poglądami autorki rozprawy na temat wizji dziejów Litwy widzianej w pracy Józefa Ignacego Kraszewskiego *Litwa. Starożytne dzieje....*, oraz z zawartą w niej periodyzacją dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W części drugiej, poświęconej historiografii z II połowy XIX w., za najbardziej wartościowy należy uznać rozdział „Wielkie Księstwo Litewskie w historiografii rosyjskiej czasów Aleksandra II — ujęcie nieoficjalne i oficjalne”. Wyłapanie różnic w historiografii rosyjskiej oraz analiza wizji miejsca Wielkiego Księstwa Litewskiego w pracach współtwórcy szkoły państwowej Sergiusza Sołowjowa jest wielkim osiągnięciem. Wielotomowa *Historia Rosji* ukazuje dzieje państwa rosyjskiego, którego pierwszą emancypacją było Wielkie Księstwo Kijowskie, które poprzez Włodzimierz nad Kłajmą przeniosło się do Moskwy. Państwo w ujęciu Sołowjowa jednoznacznie było Wschodnią Słowiańszczyzną i broniło Europę przed zagrożeniami ze strony Azji. Sołowjow zerwał z oficjalną tezą Ustriałowa o istnieniu dwóch państw ruskich: Wielkiego Księstwa Moskiewskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dla niego jedynym państwem ruskim było Wielkie Księstwo Kijowskie, następnie Wielkie Księstwo Włodzimierskie, a ostatecznie Wielkie Księstwo Moskiewskie, z którego powstało Imperium Rosyjskie. Sołowjow traktował Wielkie Księstwo Litewskie jako państwo litewskie, uformowane w wyniku ekspansji samych Litwinów. Litwini, stojący na niższym poziomie cywilizacyjnego rozwoju, podporządkowawszy część ziem ruskich, przyjęli od Rusinów wiarę, język i kulturę. Wejście Wielkiego Księstwa Litewskiego w unię z Polską doprowadziło do upadku obu państw. K. Błachowska analizuje momenty zwrotne w dziejach wzajemnych relacji polsko-litewsko-ruskich w ujęciu Sołowjowa, wskazując na rolę *Historii Rosji* w oficjalnej propagandzie państwowej i w budowie polityki imperialnej. I choć Michał Smirnow wrócił do ustriałowskiej koncepcji traktowania Wielkiego Księstwa Litewskiego jako państwa ruskiego i negatywnych skutków aliansu z Polską, to dla następnych oficjalnych historyków Rosji dzieło Sołowjowa stało się podstawową wykładnią. Mikołaj Kojalowicz, chociaż uznawał dwutorowość rozwoju ziem ruskich (dla niego była to Ruś Wschodnia i Zachodnia), ale dla prawidłowego rozwoju Rusi Zachodniej ważny był jej związek z państwem rosyjskim.

Kolejny rozdział części drugiej stanowi prezentację poglądów badaczy regionów, a przede wszystkim Osipa Turczinowicza, protoplasty historio-

grafii białoruskiej. Po raz pierwszy dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego zostały zaprezentowane jako historia państwa litewsko-białoruskiego. Wartość docenienia jest ustalenie przez K. Błachowską odrębności interpretacji dziejów ziem zachodnioruskich przez Turczinowicza w odróżnieniu od Narbutta czy Ustriałowa. Za szczególnie cenne należy uznać porównanie „narodowego” podejścia Osipa Turczinowicza i „słowianofilskiej” koncepcji Iwana Bielajewa. Turczinowicz podkreślał odrębność Księstwa Połockiego od pozostałych ziem ruskich, a Bielajew — jego ścisłą przynależność do świata ruskiego. Szkoda tylko, że K. Błachowska nie wskazała na fakty historyczne, które potwierdzałyby oba punkty widzenia w pracach tych historyków. Mankamentem tego rozdziału jest nieuwzględnienie poglądów na dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego Pompeja Nikołajewicza Batiuszkowa, a zwłaszcza jego opracowania *Белоруссия и Литва. Историческое судъby Сiewiero-Zapadnogo kraja*, wydanego w 1890 r. Książka ta prezentuje wizję dziejów państwa litewsko-białoruskiego odmienną od prac Turczinowicza i Bielajewa.

W obszernym rozdziale „Polska — Ruś — Wielkie Księstwo Litewskie. Idee i mity polskiej historiografii” autorka prezentuje różne poglądy polskich historyków na temat Litwy i ziem ruskich oraz ich korelacji z Polską. Poznajemy w tym rozdziale koncepcję Karola Szajnochy z jego ideą jagiellońską i korzyściami wynikającymi z procesów integracyjnych polsko-ruskich i polsko-litewskich. Obok tego punktu widzenia ukazane zostały poglądy reprezentanta szkoły krakowskiej Józefa Szujskiego, dla którego dopiero unia polsko-litewska stworzyła przesłanki do rozwoju na Litwie społeczeństwa o charakterze zachodnioeuropejskim. Czasy jagiellońskie były momentem zwrotnym dla obu państw, ale ukształtowana w nich forma władzy i ustroj osłabił Polskę i Litwę. Reprezentant tej samej szkoły krakowskiej, ale młodszego pokolenia historyków, Michał Bobrzyński w *Dziejach Polski w zarysie* dostrzegł pozytywne unii polsko-litewskiej, wskazując niemal na apostolską polską misję cywilizacyjną względem swoich sąsiadów wschodnich. Dzięki pomocy polskiej Litwa mogła obronić się przed Krzyżakami i Moskwą. Z kolei Stanisław Smolka, dostrzegając starolitewski krąg cywilizacyjny (pogański) Wielkiego Księstwa Litewskiego, zwracał uwagę na obecność w nim kręgu litewsko-ruskiego (prawosławnego). Pojawienie się Księstwa Moskiewskiego zmusiło władców do zacieśnienia więzów obszaru litewsko-ruskiego z Wilnem. Według Smolki nadanie prawosławiu statusu religii państwowej i objęcie całego obszaru państwa ruskim kręgiem kulturowym stworzyłoby potęgę Wielkiego Księstwa Litewskiego. Państwo to dominowałoby w całej Europie Wschodniej. W tym kontekście unia polsko-litewska stanowiła moment zwrotny w tej części kontynentu i wytyczała nową granicę zasięgu cywilizacji zachodniej. Odmiennie, jako proces nieuchronny, a nadanie uprzywilejowanej pozycji katolikom jako konieczność,

interpretował unię polsko-litewską Anatol Lewicki. Omówienie przez K. Błachowską poglądów historyków polskich drugiej połowy XIX w. nie wymagało od Opiniowanej tak gruntownej analizy jak to miało miejsce w przypadku historyków rosyjskich. Autorka rozprawy wykorzystała w tym miejscu dotychczasowe ustalenia badaczy i je jedynie usystematyzowała.

Wypada w pełni zgodzić się z opinią K. Błachowskiej odnośnie zainteresowania i interpretacji dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego widzianej z perspektywy historyków ukraińskich: Dymitra Bantysza-Kamieńskiego, Mikołaja Kostomarowa, Włodzimierza Antonowicza i Michała Hruszewskiego. Pomimo luźnego związku ziem ukraińskich z polityką Wilna, to Wielkie Księstwo Litewskie ma trwałe miejsce w dziejach mieszkańców Ukrainy. W rozdziale tym brakuje jednak omówienia poglądów Mikołaja Teodorowicza, autora dzieła *Gorod Władymir Wołyńskiej Gubernii* (Poczajów 1893) czy trzytomowego opracowania *Istorko-statisticzeskoje opisanije* (Poczajów 1890); pominięto też ważne prace poświęconych Rusi Chełmskiej A. S. Pietruszewicza, P. N. Batiuszkowa i W. M. Płoszczańskiego.

W zakończeniu książki K. Błachowska podsumowała swoje badania i wskazała na rolę Uniwersytetu Wileńskiego w sformułowaniu wykładni dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego. W oparciu o wyselekcjonowane prace historiograficzne i prawnicze autorka ukazała główne nurty w XIX-wiecznej historiografii prezentujące obraz Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 r. K. Błachowska poruszyła też problem uwarunkowań i okoliczności, w jakich powstawały główne nurty historiografii polskiej, rosyjskiej, litewskiej, białoruskiej i ukraińskiej. Należałoby mocniej podkreślić motywy powstania dwóch skrajnie odmiennych punktów widzenia istniejących w historiografii rosyjskiej i polskiej tego okresu. Historycy rosyjscy legitymizowali rozbiory Rzeczypospolitej, a tym samym włączenie ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego do Rosji, z kolei polska historiografia akcentowała pozytywne rezultaty unii polsko-litewskiej. Poglądy historyków na Wielkie Księstwo Litewskie z perspektywy litewskiej, białoruskiej czy ukraińskiej z racji na tworzenie się dopiero zrębów świadomości narodowej wśród tamtejszych elit stanowiły jedynie tło dla głównego dyskursu polsko-rosyjskiego. Zasygnalizowany, a szkoda że nie rozwinięty, problem wpływu sporu polskiej i rosyjskiej historiografii na wizję dziejów narodów zamieszkujących niegdyś Wielkie Księstwo Litewskie jest nowym wyzwaniem badawczym. Można byłoby się pokusić o kilka uwag na temat percepcji tego sporu polsko-rosyjskiego we współczesnej nauce historycznej obu narodów. Niepodjęcie tych zagadnień nie deprecjonuje pracy i nie wpływa na jej pozytywną ocenę.

Pomimo powyższych uwag moja opinia o książce Katarzyny Błachowskiej jest w pełni pozytywna. Jej główną wartością jest przedstawienie głównych nurtów historiografii XIX-wiecznej ukazujące obraz Wielkiego Księ-

stwa Litewskiego do 1569 r. Z tego zamierzenia autorka pracy wywiązała się doskonale. Autorka z powodzeniem zrealizowała postawiony sobie cel wypełnienia luki w badaniach nad tą tematyką i uczyniła to w sposób kompetentny, na drodze rzetelnego wysiłku badawczego. Zwraca uwagę podjęcie przez autorkę rozprawy problemów drażliwych z punktu widzenia religijnego i narodowego.

Oceniając publikację należy zwrócić uwagę na połączenie w niej wielu elementów o charakterze historycznym, teologicznym, prawnym i kulturowym. K. Błachowska zmuszona była wydobyć w poglądach historyków polskich, rosyjskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich nie tylko odmienne obrazy dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale też prezentowany w ich pracach obraz cywilizacyjny i kulturowy jego mieszkańców. Ażeby ten cel zrealizować, K. Błachowska sięgnęła do kwestii prawnych, religijnych i metodologicznych, starając się dogłębnie zrozumieć uwarunkowania polityczne towarzyszące powstawaniu omawianych prac. Wieloaspektowy ogląd dzieł historiograficznych ukazujących obraz Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 r. pozwolił autorce rozprawy ukazać istotę sporu, zweryfikować panujące w literaturze naukowej niektóre opinie. Książka K. Błachowskiej wskazuje na ogromną rolę nauki historycznej w kształtowaniu wizji dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego i jej wykorzystania do bieżącej polityki.

Książka Katarzyny Błachowskiej jest jedyną, która w sposób całościowy ukazuje poglądy historyków polskich, rosyjskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich z XIX w. na temat genezy i roli Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 r. Autorka w swej głębokiej analizie nie traci z oczu żadnego z istotnych problemów. K. Błachowska zdaje sobie sprawę ze zmienności czynników, które decydowały o poglądach i formie opracowań ówczesnych historyków, oraz z ich zaangażowania w życie społeczno-polityczne. Wykonanie tego zadania wymagało gruntownej analizy prac i wychwyceń w nich zasadniczych koncepcji i poglądów o genezie i charakterze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Warto podkreślić, że wieloletni trud zakończył się pełnym sukcesem.

Antoni Mironowicz
(Białystok)